

MACKSTAJORDEN 1 KÖPING

Fastighet Macksta 1:3 m.fl., Köping stad och kommun, Västmanlands län
Arkeologisk utredning etapp 1

ANDERS BORNFALK BACK

Rapporter från Arkeologikonsult 2019:3254

ARKEOLOGIKONSULT
Optimusvägen 14
194 34 Upplands Väsby
Tel: 08-590 840 41

www.arkeologikonsult.se

OMSLAGSBILD: Vy över utredningsområdets västra del, med Köpings stadsbebyggelse i fon-
den. Foto från öst. Spridningstillstånd från Lantmäteriet.

ALLMÄNT KARTMATERIAL:

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: 50007066_140003
Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

© Arkeologikonsult 2019

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgänglig på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

MACKSTAJORDEN 1 KÖPING

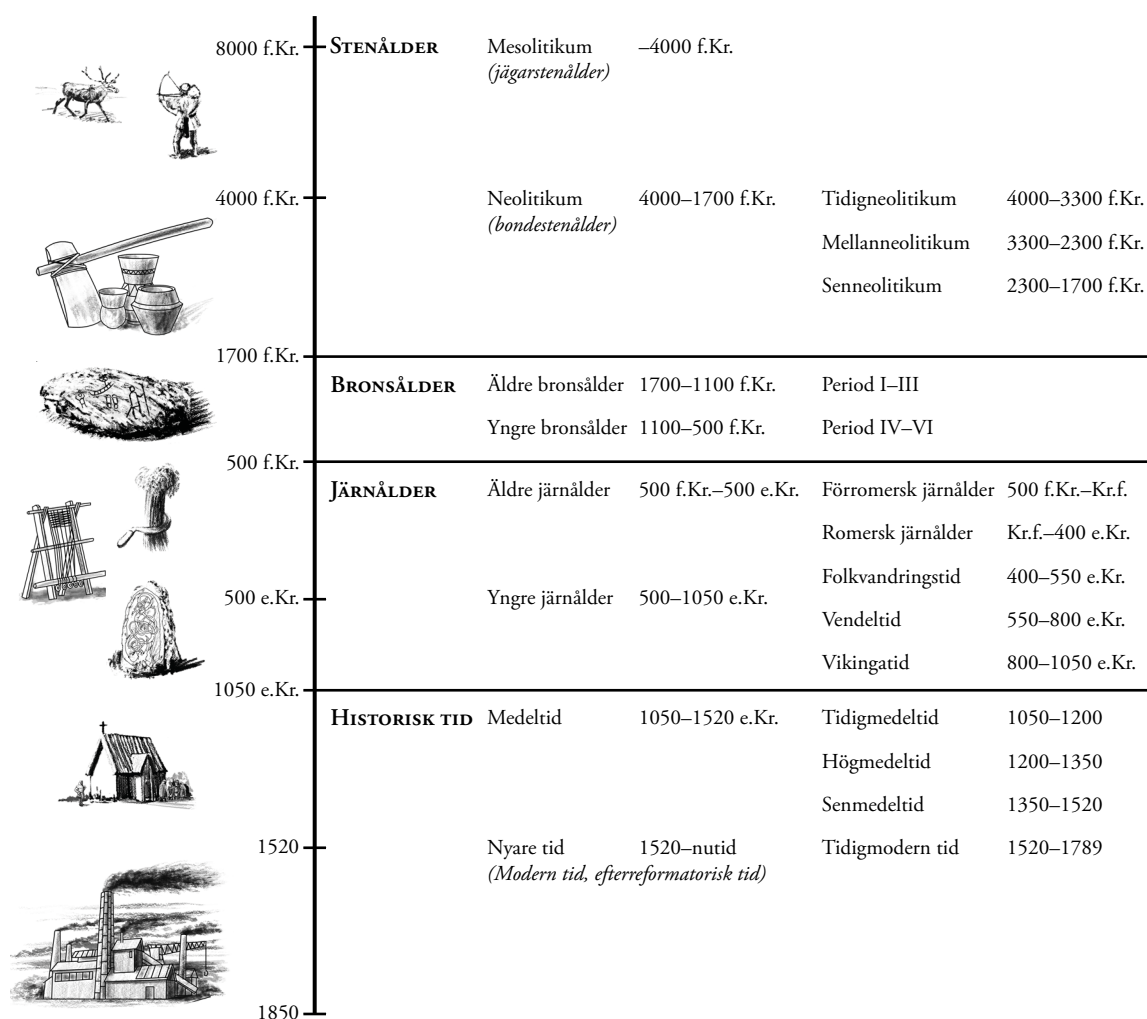
Fastighet Macksta 1:3 m.fl., Köping stad och kommun, Västmanlands län
Arkeologisk utredning etapp 1

ANDERS BORNFALK BACK

Rapporter från Arkeologikonsult 2019:3254

ARKEOLOGISK PERIODINDELNING

ANTIKVARISK BEDÖMNING

Antikvarisk bedömning anger hur man enligt kulturmiljölagen (1988:950), och till viss del även skogsvårdslagen (1979:429), bedömt lämningen och dess eventuella lagskydd vid registreringstillfället. Den slutgiltiga bedömningen görs alltid av Länsstyrelsen.

Fornlämning är en lämning som omfattas av skydd enligt kulturmiljölagen. För att en lämning ska kunna bedömas som fornlämning krävs att den tillkommit före 1850, är en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning.

Möjlig fornlämning innebär att man vid registreringstillfället inte kunnat ta ställning till om lämningen är en fornlämning

eller inte. Lämningen måste vara bekräftad i fält. Möjlig fornlämning kan även anges för en lämning som har undersökts i samband med en arkeologisk undersökning, men där man inte fastställt lämningens utbredning.

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som har tillkommit efter 1850, men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Bedömningen används även för vissa lämningar som inte uppvisar fysiska spår, t.ex. fyndplats eller plats med tradition.

Ingen antikvarisk bedömning används för lämningar som blivit helt borttagna genom en arkeologisk undersökning eller förstörda. Inget skydd enligt kulturmiljölagen kvarstår. Lämningar som endast är kända via kartmaterial, skriftlig eller muntlig källa och inte har kunnat återfinnas i fält kan inte heller ha en antikvarisk bedömning.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING.....	7
BAKGRUND OCH SYFTE.....	7
UTREDNINGSSOMRÅDET OCH FORNLÄMNINGSBILD	7
GENOMFÖRANDE OCH METOD	9
RESULTAT	10
Objekt 1. Möjlig läge för Makesta bytomt.....	10
Objekt 2. Boplatsläge.....	10
Objekt 3 och 4. Lägenhetsbebyggelse.....	12
Objekt 5. Boplatsläge.....	12
Objekt 6. Område med fossil åkermark	14
Objekt 7. Täkt	14
SLUTSATS.....	16
REFERENSER	18
Litteratur	18
Kartor	18
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER.....	19

Figur 1. Utredningsområdet utmärkt på Terrängkartan. Skala 1:50 000.

SAMMANFATTNING

Arkeologikonsult har på uppdrag av Länsstyrelsen i Västmanlands län (dnr 431-755-2019) genomfört en arkeologisk utredning etapp 1 inom fastigheterna Macksta 1:3 m.fl. med anledning av Köping kommuns planer på nytt bostadsområde. Syftet med utredningen var att fastställa om tidigare okända

fornlämningar fanns inom området samt ge förslag på ytor där lämningar kan finnas under marknivå. Utredningen identifierade tre möjliga bytomts- och boplatzlägen, två lägenhetsbebyggelser och fossil åker från andra halvan av 1800-talet, samt en lertäkt från sekelskiftet 1900.

BAKGRUND OCH SYFTE

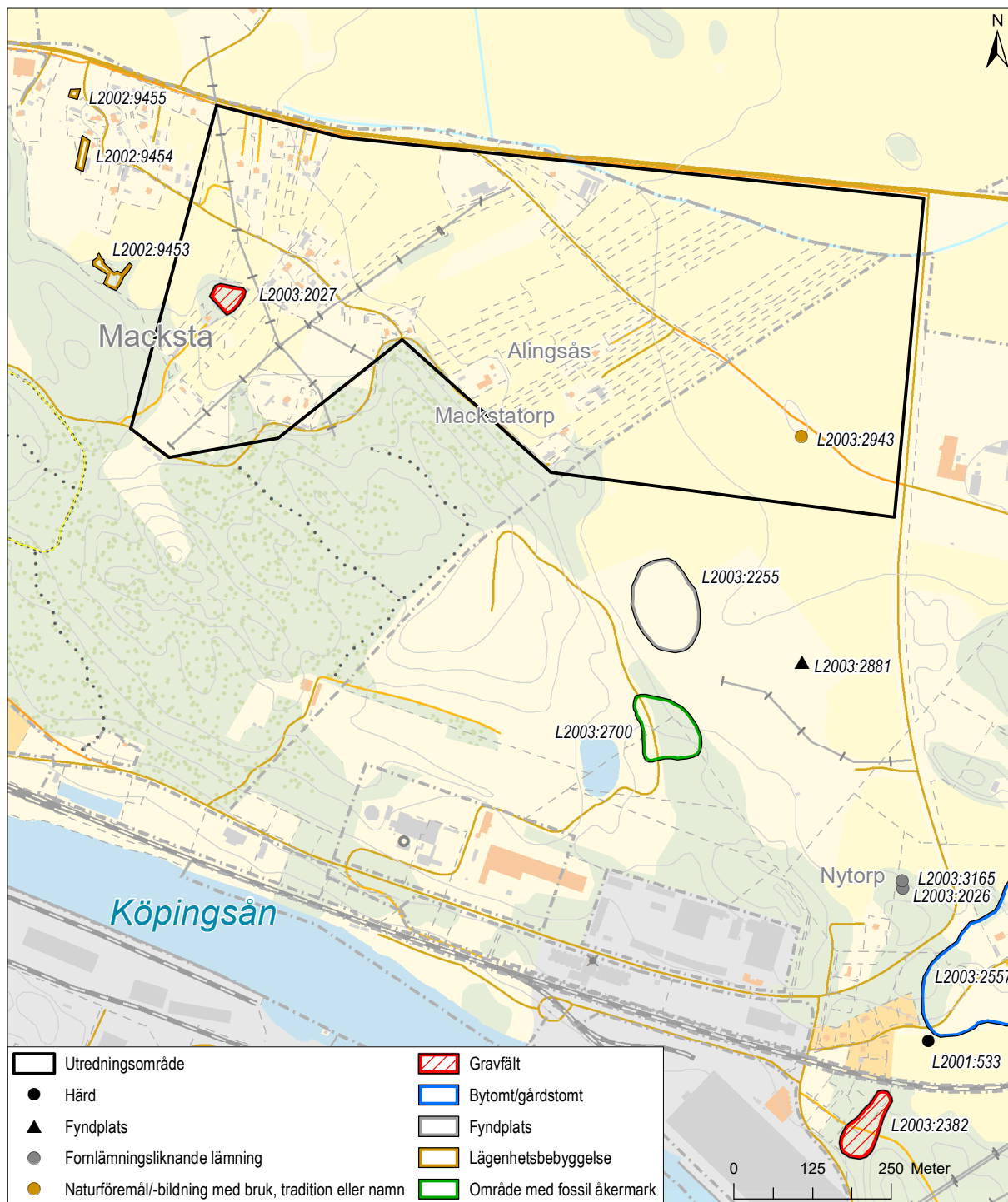
Med anledning av planerad bostadsbyggnation inom fastighet Macksta 1:3 m.fl., Köping kommun, genomförde Arkeologikonsult under våren 2019 en arkeologisk utredning etapp 1 inom rubricerade fastigheter (figur 1). Ett gravfält (L2003:2027) och en naturbildning med namn, i form av en berghäll med namnet Skrikarhällen (L2003:2943), var sedan tidigare registrerade inom utredningsområdet. Detta till-

sammans med landskapets utformning talade för att tidigare okända lämningar skulle kunna finnas inom ytan. Syftet var följaktligen att fastställa om ytterligare ovan mark synliga fornlämningar fanns inom utredningsområdet, samt att identifiera ytor där lämningar skulle kunna finnas under marknivå. Utredningen genomfördes efter beslut av länsstyrelsen.

UTREDNINGSSOMRÅDET OCH FORNLÄMNINGSBILD

Utredningsområdet låg strax sydöst om Köping stad och uppgick till cirka 55 hektar (figur 2). Ytan bestod till större delen av åkermark med mindre ytor skogsbeklädd impedimentmark i väster (se framsidebild). Höjdnivåerna inom utredningsområdet (8–25 meter över havet) gjorde att de högre partierna i västra delen av området vid 1 500 f.Kr. var del av en 2x0,5 kilometer stor ö längs Mälarens norra strand. Vid Kristi födelse låg området i södra änden av en landtunga förbundet med fastlandet i norr. Under yngre järnålder började landskapet få dagens utformning, då platsen ligger ca 600 meter norr om Köpingsån och dess utlopp i Mälaren (SGU).

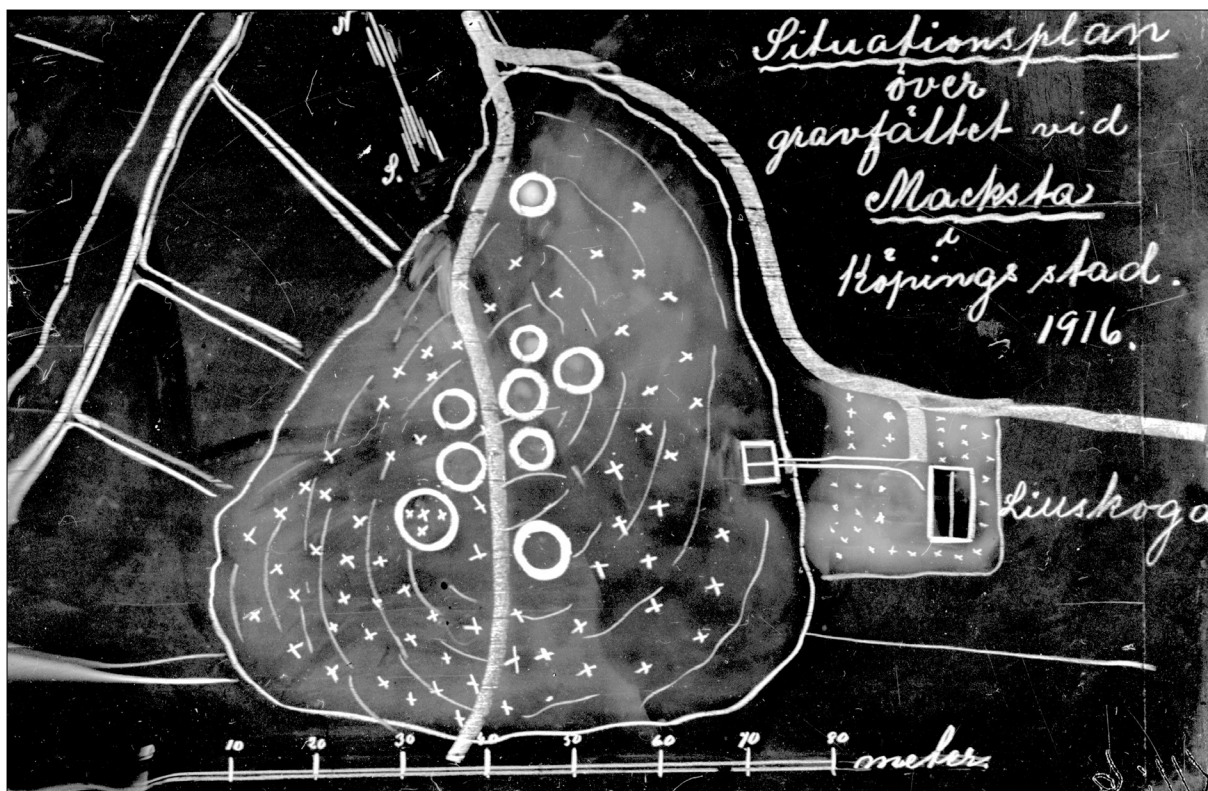
Ett gravfält fanns sedan tidigare registrerat inom ytan (L2003:2027). Detta bestod av 3 högar och 8 runda och övertorvade stensättningar, vilket antydde en datering till yngre järnålder (figur 4). I övrigt fanns få lämningar registrerade i utredningsområdet närhet. Norska gamla bytomt (L2003:2557) låg cirka 700 meter sydöst om ytan. Här fanns även fossil åker (L2003:2700) och skärvstensförekomst (L2003:2255), vilket kan antyda att förhistoriska boplatser skulle kunna finnas i området. För detta talar även det närliggande Norska gravfält (L2003:2382) som bland annat består av ett flertal båtgravar och kammargravar. Vid en tidigare utredning påträffades tre lägenhetsbebyggelser från andra halvan av 1800-talet strax väster om nu aktuellt utredningsområde (Bondesson 2016).

Figur 2. Utredningsområdet med närliggande fornlämningar mot Fastighetskartan. Skala 1:10 000.

Lämningsnummer (KMR)	RAÄ-nr (FMIS)	Typ
L2003:2027	Köping 134:1	Gravfält
L2003:2943	Köping 267:1	Naturföremål/-bildning med bruk, tradition eller namn
L2003:2557	Köping 276:1	Bytomt/gårdstomt (Norsa)
L2003:2255	Köping 298:1	Fyndplats
L2003:2700	Köping 275:1	Område med fossil åker
L2003:2382	Köping 131:1	Gravfält

Figur 3. Lämningsnummer i KMR med motsvarande RAÄ-nr.

Figur 4. Skiss från 1916 av gravfält L2003:2027, även kallad Anders Pers backe. Källa: Digitalt museum, Köpings museum (KM-00082-0211). Okänd fotograf. CC BY-NC 4.0. <https://digitaltmuseum.se/021015976846/plan-over-gravfalt-vid-macksta-1916-fotograf-okand>.

GENOMFÖRANDE OCH METOD

Initialt genomfördes en kart- och arkivanalys där historiska kartakter i Lantmäteriets digitala samling granskades efter aktiviteter och marknyttjade från tidigmodern tid. Kartor över markförhållanden och rekonstruerade strandlinjer sammanställdes från Statens geologiska undersökningar (SGU). Även högupplöst höjddata (Lidar) över utredningsområdet analyserades. Kulturmiljöregistret (KMR), Skogsstyrelsens register över kulturmiljö (Skogens pärlor) samt handlingar i Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA) granskades utifrån utredningens syfte. Rapporter över tidigare arkeologiska insatser i närområdet inhämtades från Riksantikvarieämbetets

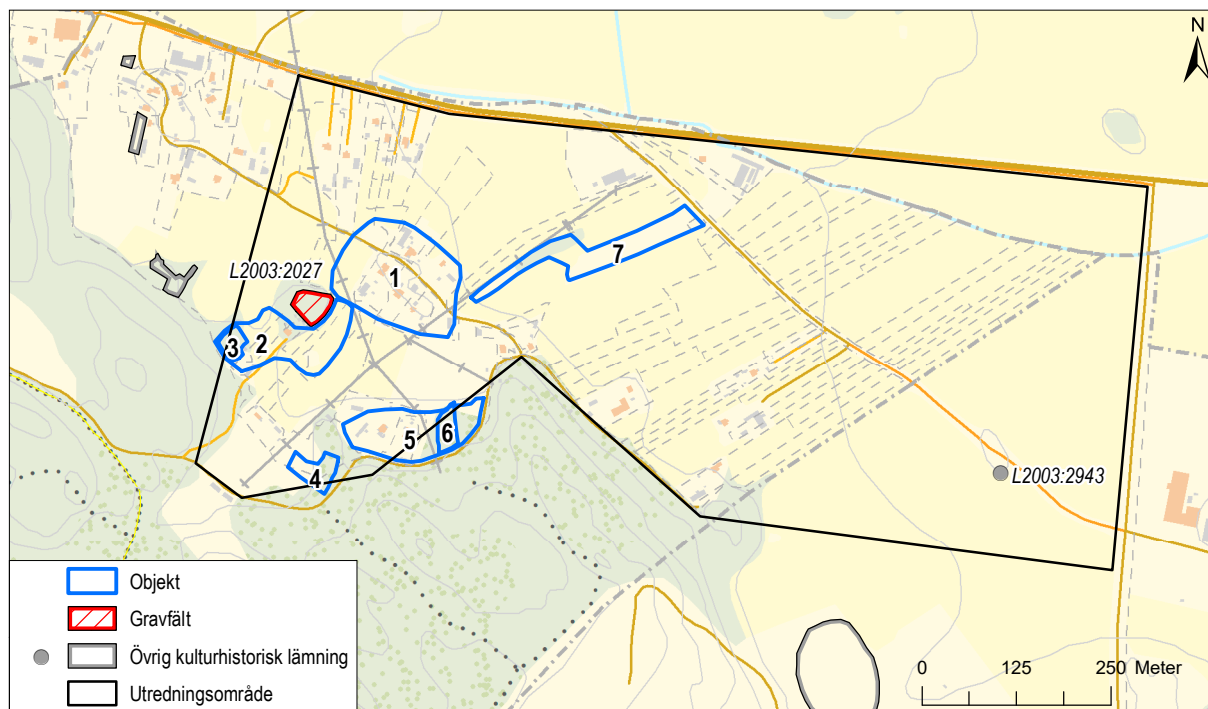
digitala samling av arkeologiska rapporter (Forn-dok). Statens historiska museums föremålsdatabas (SHM) granskades även i detta skede.

Fältinventeringen genomfördes av två arkeologer där hela ytan granskades utifrån lokal topografi och med resultaten från kart- och arkivstudien. Jordsond brukades för att kontrollera markslag och eventuella konstruktioner under marknivå. Påträffade lämningar och lägen som bedömdes lämpliga för boplatser mättes in med GPS och dokumenterades i text och fotografi.

RESULTAT

Utredningen identifierade sju objekt (figur 5): tre lägen för bytomt/boplats (objekt 1, 2, 5), två lägenhetsbebyggelser (objekt 3 och 4), ett område med

fossil åkermark (objekt 6), samt en lertäkt (objekt 7). Se objekttabell (figur 14) för ingående beskrivning av objekten.

Figur 5. Utredningens alla objekt framkom i utredningsområdets västra del. Mot fastighetskartan. Skala 1:10 000.

Objekt 1. Möjlig läge för Makesta bytomt

Vid tidigt 1600-tal blev marken för utredningsområdet efter donation från Kronan del av Köping stadsstadsjordar. Denna fick här namnet Mackstajorden efter byn Makesta som då låg här och som under 1500-talet bestod av två frälsegårdar (Björnånger 1980a, s. 126). Byn avhystes dock i samband med övertagandet av marken och på den första kartan över området från 1688 finns inga spår av bebyggelsen. Det exakta läget för Makesta by är idag följaktligen okänt. Objekt 1 bedöms dock som den sannolika platsen för denna bebyggelse. Platsen utgörs av ett moränbundet krönläge i omkringliggande flack lermark (figur 6). Närheten till gravfält L2003:2027 i väster gör att platsen även framstår som ett möjligt läge för en förhistorisk boplats. Objektet är till stor del bebyggt.

Objekt 2. Boplatsläge

Objektet utgörs av en svag nordöstlig-sydvästlig förhöjning i omkringliggande flack mark (figur 7). Ett mindre impediment fanns i dess södra del och i väster omfattade objektet foten av ett högre liggande moränparti. Denna yta sammanfaller med en lägenhetsbebyggelse (objekt 3). Objektet gränsar till gravfält L2003:2027 i norr, vilket öppnar upp för möjligheten att även lämningar associerade med gravarna kan finnas här. Söder om objektet framstod markförhållanden som alltför våta för att kunna bedömas som lämpligt för boplatslämningar. I öster ansluter boplatsläget till objekt 1.

Figur 6. Objekt 1 utgör det möjliga läget för Mackesta bytomt, idag till stor del bebyggt. Platsen ligger nära gravfält L2003:2027, i skogsdungen till vänster i bild. Foto från sydöst. Spridningstillstånd från Lantmäteriet.

Figur 7. Objekt 2 utgör ett boplatsläge invid gravfält L2003:2027, här i skogsdungen till höger i bild. Foto från sydöst. Spridningstillstånd från Lantmäteriet.

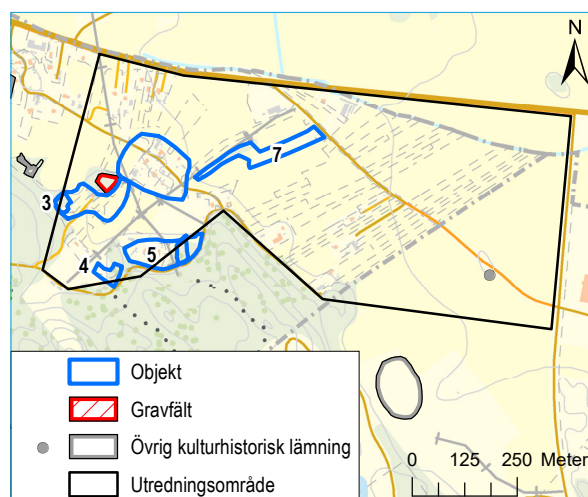
Objekt 3 och 4. Lägenhetsbebyggelse

Tre husgrunder och en brunn påträffades längs västra gränsen av utredningsområdet och utgör utredningens objekt 3. Platsen är inte bebyggd på 1854 års avmätning, men på 1898 års karta redovisas här en byggnad (figur 9). På 1962 års ekonomiska karta har flera byggnader tillkommit. Bebyggelsen bedöms därmed som etablerad i och med den utflyttning från Köping stad till Mackstajorden som skedde efter den stora stadsbranden 1889. Då brann stora delar av stadens bebyggelse ner och 650 människor blev hemlösa, av vilka ett flertal blev tilldelade nya fastigheter på stadsjordarna (Björnånger 1980b, s. 499 ff., s. 816–817). Objektet bedömdes därmed som övrig kulturhistorisk lämning.

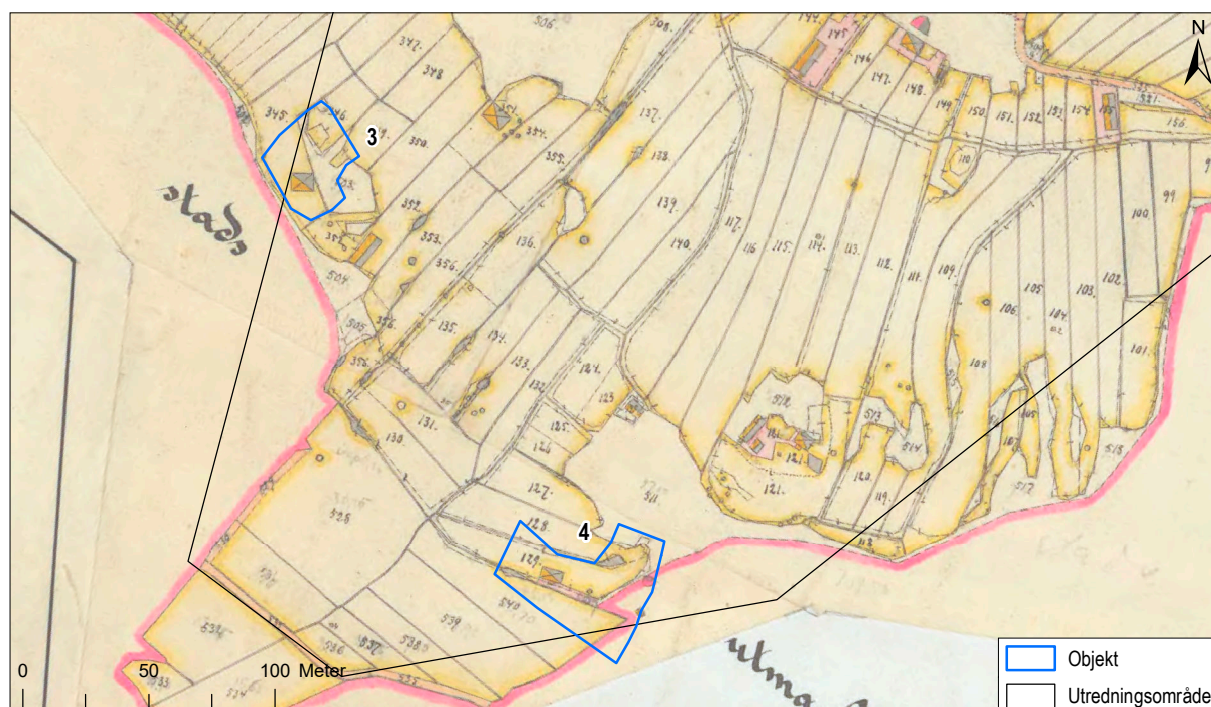
I sydvästra delen av utredningsområdet påträffades ytterligare en lägenhetsbebyggelse i form av två husgrunder, vilka utgör utredningens objekt 4 (figur 9). Utifrån kartmaterial kunde det fastställas att även denna bebyggelse etablerades efter 1850, sannolikt i samband med utflyttningen efter stadsbranden 1889 (se ovan; figur 9). Objektet bedömdes därmed som övrig kulturhistorisk lämning.

Objekt 5. Boplatsläge

Objektet låg i söderläge längs foten av ett moränbundet höjdparti i svag nordlig sluttning (figur 10). Läget var exponerat mot gravfält L2003:2027 och begränsades av topografiskt lägre liggande nivåer i norr, till viss del våta. Östra delen av objektet ligger utanför utredningsområdet.

Figur 8. Objekterna 3–5 markerade på fastighetskartan. Skala 1:18000.

Figur 9. De påträffade husgrunderna i objekt 3 och 4 sammanfaller både med platsen för bebyggelse som den redovisades på 1889 års karta över Mackstajorden. Skala 1:3 000.

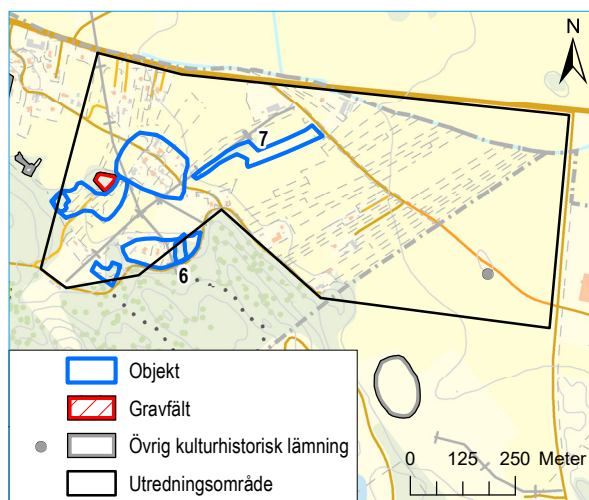
Figur 10. En av husgrunderna i objekt 4. Foto från nordväst.

Figur 11. Objekt 5 utgjordes av ett boplatssläge i söderläge som begränsades av till synes våtare markförhållanden i norr, vilket kan anas till höger i bild. Foto från öster. Spridningstillstånd från Lantmäteriet.

Objekt 6. Område med fossil åkermark

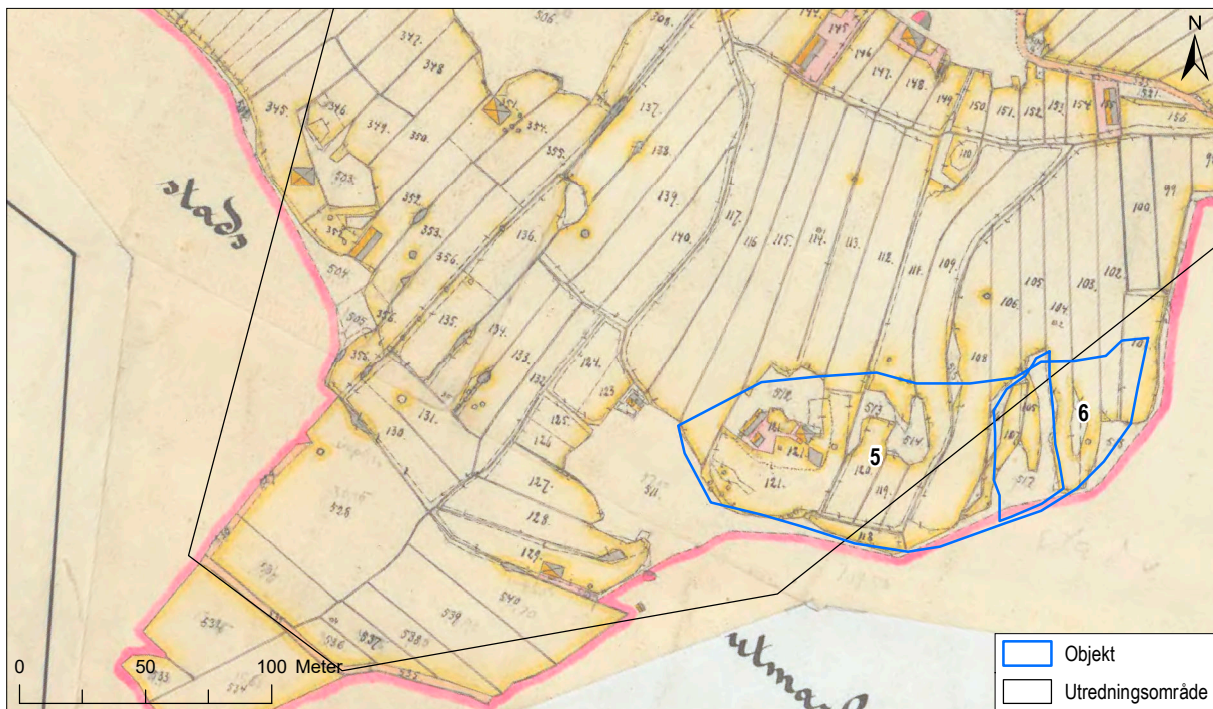
Ett par stenröjda åkerytor med ett antal röjningsrösen framkom i områdets södra del, där större delen av objektet dock låg utanför utredningsytan. Platsen var uppodlad vid uppmätningen av både 1718 års karta liksom Häradsekonomiska kartan från 1905–11. Vid tillblivelsen av 1962 års ekonomiska karta hade åkern lagts igen. Baserat på kartmaterial och åkerns utformning bedömdes den som rest av odling kring sekelskiftet 1900, och utgör därmed övrig kulturhistorisk lämning (figur 13).

Figur 12. Objekten 6–7 markerade på fastighetskartan. Skala 1:18 000.

Objekt 7. Täkt

Objektet låg i flack åkermark och bestod av en stor övervuxen nedgrävning i väster med ett lika stort område upptaget som depå för jordmassor i öster (figur 14). Enligt ortsböcker utgör dessa rester av lertäkt för porslinsstillverkning. Denna uppgift har inte kunnat styrkas inom utredningen, men det finns uppgifter att utmarken där Macksta, Prästgården och Hushagen möttes under 1700-talet använts som lertäkt för Köpings kakelugns- och krukmakare (Björnänger 1980a, s. 388). Detta antyder att leran i området var lämplig för diverse keramiska hantverk, och att objektet kan vara lämningar efter detta. På 1898 års karta redovisas bara åker på platsen för objektet men ett par år senare märktes delar av tåkten ut som impediment i åkermarken i och med Häradsekonomiska kartans tillblivelse 1905–11. På Ekonomiska kartan från 1962 är hela tåkten redovisad som impediment som den framstod vid utredningstillfället. Detta ger en tidsbestämning av etablerandet av verksamheten till tiden kring 1900. Objektet bedöms därmed som övrig kulturhistorisk lämning.

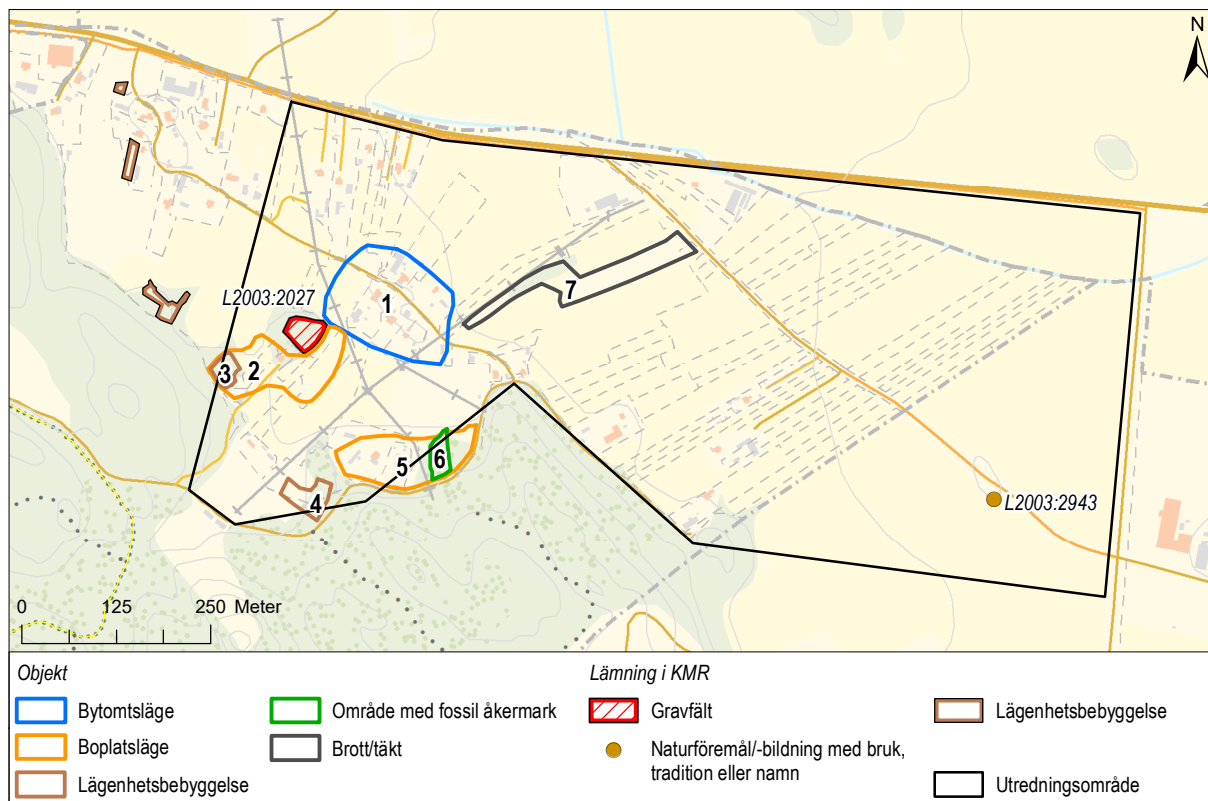
Figur 13. De två parallella åkerytor i den påträffade fossila åkern (objekt 6) sammanföll med åkermark som den redovisades vid bland annat 1898 års uppmätning. Skala 1:3 000.

Figur 14. Den stora lertäkten (objekt 7) kan från ovan ses som två träd- och buskbeväxta stråk i åkermarken, här till vänster i bild. Foto från väster. Spridningstillstånd från Lantmäteriet.

SLUTSATS

Utredningens resultat i karta och tabell (figur 15–16).
Beslut om vidare åtgärder tas av Länsstyrelsen.

Figur 15. Utredningens identifierade objekt samt sedan tidigare registrerade lämningar inom utredningsområdet.
Skala 1:10 000.

Objekt- nr	Typ	Beskrivning	Terräng	Antikvarisk bedömning	Åtgärdsförslag
1	Bytomtsläge	Möjligt läge för Macksta bytomt. Äldsta skriftliga belägg från 1500-tal då byn bestod av två gårdar. Byn avhyst under första halvan av 1600-talet, exakta läget idag okänt. 180x130 (NV-SÖ). 17-19 möh. Platsen är till stor del bebyggd.	Sandig morän, ställvis berg-häll. Krönläge. Tomtmark.	-	Ark. utredning etapp 2
2	Boplatsläge	Möjligt boplatsläge, 190x60 m (Ö-V). 18-21 möh.	Sandig morän, lera. Svag östsluttning. Impedimentmark, åkermark, tomtmark.	-	Ark. utredning etapp 2
3	Lägenhets- bebyggelse	Lägenhetsbebyggelse, 35x35 m (NV-SÖ), bestående av 3 husgrunder och 1 brunn. Husgrund (boningshus), 8x6 m (NÖ-SV) och 0,5 m hög, bestående av en syllstensgrund av tätt lagda tutkade stenar upp mot 0,8x0,4x0,5 m stora. Gjuten trapp i NV. Spismursröse centralt i grunden, ca 0,7 m högt. Husgrund (ekonomibyggnad), 12x6 m (NV-SÖ) och upp mot 0,7 m hög, bestående av gjuten betonggrund. I Ö skadad av brukningsväg. Husgrund (ekonomibyggnad?), 12x4 m och 0,5 m hög, bestående av syllstensgrund av tätt lagda tuktade stenar 0,5x0,4x0,4 m stora. Spismursröse i S, ca 0,4 m högt. Brunn, ca 1x1, skodd med betongcylinder. Igenfylld. I Ö en jordkällare som fortfarande är i bruk och därmed ej medtagen i objektet. Flera fruktträd och andra kulturväxter på platsen. Äldsta kartbelägg från 1898 då ett hus redovisades på platsen. På Ekonomiska kartan från 1962 fanns 3 hus på platsen.	Sandig morän. Svag östsluttning. Skogbevuxen, blandskog.	Övrig kulturhistorisk lämning	Ingen vidare åtgärd
4	Lägenhets- bebyggelse	Lägenhetsbebyggelse, 60x22-50 m (NV-SÖ), bestående av 2 husgrunder. Husgrund (boningshus), 7x5 m (Ö-V) och upp mot 0,9 m högt, bestående av gjuten betonggrund med källare. Husgrund (ekonomibyggnad), 9x4 m (Ö-V) och upp mot 0,6 m hög, i Ö bestående av glest lagda syllstenar, i V uppbyggd av betong. Trädgårdsterrasser i V. Flera fruktträd och andra kulturväxter på platsen. Äldsta kartbelägg från 1898 då ett hus redovisades på platsen.	Sandig morän. Svag västsluttning. Skogbevuxen, blandskog.	Övrig kulturhistorisk lämning	Ingen vidare åtgärd
5	Boplatsläge	Möjligt boplatsläge, 190x65 (Ö-V). 20-22 möh.	Sandig morän. Svag norrsluttning. Hagmark, tomtmark, skogsmark.	-	Ark. utredning etapp 2
6	Område med fossil åkermark	Fossil åker bestående av 2 åkerytor, 1 vall av röjningssten och minst 4 röjningsrösen. Åkerytor, 30-35x8 m (N-S), stenröjda och parallellt liggande. Dessa separerade av en vall av röjningssten, 40x2,5-3,5 m av sten mellan 0,2x0,2 m och 0,7x0,6 m. Två flyttblock låg i vallen. Vallen fortsätter något norr om åkerytorerna ut i hagmark där inga synliga spår av åkern annars fanns. Åkerytorerna kantades i Ö och V av runda och ovala röjningsrösen, mellan 5-7 x 2,5-3 m stora och 0,3-0,5 m höga, bestående av sten mellan 0,2x0,15m och 0,7x0,6m. Övertorvade. Ytan uppodlad vid 1718 års avmätning och på Häradsekoniska kartan från 1905-11. På ekonomiska kartan från 1962 var åkern igenlagd.	Sandig morän. Svag norrsluttning. Skogbevuxen, lövskog. Hagmark i N.	Övrig kulturhistorisk lämning	Ingen vidare åtgärd
7	Brott/täkt	Lertäkt, 290x15-30 m (NÖ-SV). I V nedgrävning, 155x15 m (NÖ-SV), fylld av vatten i Ö och ca 2 m djup i V. Förhållandevis skarpa nedgrävningskanter. I Ö stråk med jordhögar, 185x30 m (NÖ-SV), sannolikt en tidigare täkt som fyllts ut med oönskade jordmassor från den västra täkten. Täckten redovisades inte på 1898 års karta men märktes ut som impediment på Häradsekoniska kartan från 1905-11, vilket ger en tidsbestämning av etablerandet av verksamheten till tiden kring 1900. Lertäkt för porslinsstillverkning enligt Ortsbor.	Lermark. Bevuxen av sly och lövträd. Omges av flack åkermark.	Övrig kulturhistorisk lämning	Ingen vidare åtgärd

Figur 16. Objekttabell med antikvarisk bedömning och åtgärdsförslag.

REFERENSER

Litteratur

BJÖRNÄNGER, O. 1980A. *Köping. Stad från tidig medeltid och fyratusenårig kulturbygd*. Band 1. Köping, Köpings kommun.

BJÖRNÄNGER, O. 1980B. *Köping. Stad från tidig medeltid och fyratusenårig kulturbygd*. Band 2. Köping, Köpings kommun.

BONDESSON, W. 2016. *Lägenhetsbebyggelse i Macksta*. Arkeologisk utredning etapp 1 och 2. Västmanlands län, Västmanland, Köping socken, Köping kommun, Macksta 1:3 m.fl. Arkeologerna rapport 2016:58.

Kartor

KÖPING STAD 1688
Köping stad, Västmanlands län
Redovisning av ägoområde
Lantmätare: Johan Carlsten
Lantmäteristyrelsens arkiv: T8:9 10

KÖPING STAD 1718
Köping stad, Västmanlands län
Avritning
Lantmätare: Abraham Larsson Hesselgren
Lantmäteristyrelsens arkiv: T33-1:6

Köping 1854
Västmanlands län
Ljunggrens atlas, litografi
Lantmäteristyrelsens arkiv: Lj-158

KÖPING STAD 1898
Köping stad, Västmanlands län
Arealavmätning
Lantmåterimyndigheternas arkiv: 19-köp-249

MUNKTORP 1905-11
Västmanlands län
Häradsekonomiska kartan
Rikets allmänna kartverks arkiv: J112-73-10

KÖPING 1962
Ekonomiska kartan 10G 9C
Rikets allmänna kartverks arkiv: J133-10g9c64

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Arkeologikonsults projektnr:	3254
Länsstyrelsens dnr:	431-755-2019
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2019-04-02
Uppdragsgivare:	Köping kommun
Uppdragsnr i KMR:	201900528
Län:	Västmanland
Landskap:	Västmanland
Kommun:	Köping
Socken:	Köping
Fastighetsbeteckning:	Macksta 1:3 m.fl.
Berörda fornlämningar:	L2003:2027, L2003:2943
Typ av undersökning:	Arkeologisk utredning etapp 1
Utförandetid, fältarbete:	23–24 maj 2019
Inmätningssystem:	RTK-GPS
Koordinatsystem:	SWEREF 99 TM
Höjdsystem:	RH 2000
Projektleddare:	Anders Bornfalk Back
Rapportansvarig:	Anders Bornfalk Back
Fältpersonal:	Anders Bornfalk Back, Anna Hed Jakobsson
Planer och layout:	Medea Nyström Huuva
Kvalitetsgranskning:	Johan Blidmo
Fynd:	Inga fynd påträffade

Fornminnesregistret (FMIS) stängdes ner 1 januari 2019 och har ersatts av Kulturmiljöregistret (KMR). I denna rapport hänvisas till lämningsnumren i KMR.

Rapporter från Arkeologikonsult 2019:3254